

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ

Втора меѓународна научна конференција
„Влијанието на научно – технолошкиот развој во
областа на правото, економијата, културата,
образованието и безбедноста во
Република Македонија“

Скопје 30-31 октомври 2014

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ: Втора меѓународна научна конференција
„Влијанието на научно – технолошкиот развој во областа на правото,
економијата, културата, образованието и безбедноста во Република Македонија“

Организатор: Институт за дигитална форензика
Универзитет „Евро-Балкан“ - Скопје

Уредник: Проф.д-р Сашо Гелев

Издавач: Универзитет „ЕВРО-БАЛКАН“ Скопје
Република Македонија
www.euba.edu.mk

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

001.3:330/378(497.7)(062)

МЕЃУНАРОДНА научна конференција (2 ; 2014 ; Скопје)

Влијанието на научно-технолошкиот развој во областа на правото,
економијата, културата, образованието и безбедноста во Република
Македонија : зборник на трудови / Втора меѓународна научна
конференција, Скопје 30-31 октомври, 2014 ; [уредник Сашо Гелев]. -
Скопје : Универзитет "Евро-Балкан", 2014. - 575 стр. : илустр. ; 24см

Дел од трудовите на англиски јазик. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-4714-11-8

а) Научен развој - Општествени науки - Македонија - Собири
COBISS.MK-ID 97406218

Сите права ги задржува издавачот и авторите

Програмски одбор

- Проф. Д-р Митко Панов, Универзитет Евро Балкан - Претседател
- проф. Д-р Сашо Гелев – Електротехнички факултет Радовиш
Универзитет Гоце Делчев Штип, Република Македонија
копретседател
- проф. Д-р Павлина Стојанова, Универзитет Евро Балкан
копретседател
- Проф. Влатко Чингоски, Електротехнички факултет Радовиш
Универзитет Гоце Делчев Штип, Република Македонија
- Проф. Д-р Божо Крстајиќ, Електротехнички факултет - Подгорица,
Црна Гора
- Доц. д-р Роман Голубовски, Електротехнички факултет Радовиш
Универзитет Гоце Делчев Штип, Република Македонија
- Проф. Д-р Аристотел Тентов, Факултет за електротехника и
информациски технологии, Универзитет Св. Кирил и Методиј –
Скопје, Република Македонија
- Доц. Д-р Марија Календар, Факултет за електротехника и
информациски технологии, Универзитет Св. Кирил и Методиј –
Скопје, Република Македонија
- Доц. Д-р Атанас Козарев, Европски универзитет Република
Македонија- Скопје
- Проф. Д-р Атанас Илиев, Факултет за електротехника и
информациски технологии, Универзитет Св. Кирил и Методиј –
Скопје, Република Македонија
- Проф. Д-р Тони Стојановски, Австралија
- Д-р Зоран Нарашанов, Винер осигурување, Скопје, Република
Македонија
- Проф. д-р Лада Садиковиќ, Факултет за криминалистика,
криминологија и безбедност, Универзитет во Сараево;
- Проф. д-р Здравко Скакавац, Факултет за правне и пословне
студије, Универзитет УССЕ, Нови Сад;
- Доц. д-р Марјан Николовски, Факултет за безбедност,

Универзитет Св. Климент Охридски, Битола, Република Македонија
➤ Проф. д-р Гордан Калаџиџев, Правен факултет, Универзитет Св. Кирил и Методиј – Скопје, Република Македонија
➤ Д-р Никола Протрка, Полициска академија, Загреб, Република Хрватска
➤ Проф. Д-р Стефан Сименов, Академија за внатрешни работи на Република Бугарија
➤ Доц. Д-р Оџаков Фердинанд, Министерство за одбрана на Република Македонија
➤ Доц. д-р Лидија Раичевиќ, Основно јавно обвинителство за борба против организиран криминал

Организациски одбор

- Проф. д-р Сашо Гелев, претседател
- Проф. д-р Павлина Стојанова, член
- Доц. Д-р Мимоза Клековска, член
- Доц. Д-р Снежана Черепналковска-Дуковска, член
- Доц. д-р Александар Даштевски, член
- Доц. д-р Вангел Ноневски, член
- Доц. д-р Јорданка Галева, член
- М-р Игор Панев, член
- М-р Маријана Хрисафов, член
- Зорица Каевик, член

ПРЕДГОВОР

Конференцијата се организира да се согледа влијанието на научно - технолошкиот развој во областа на правото, економијата, културата, образованието и безбедноста во Република Македонија.

Минатата година за прв пат ја организиравме оваа конференција со цел студентите од вториот и третиот циклус на студии да се оспособат за пишување и презентирање научно-стручни трудови, а останатите учесници да ги пренесат своите најнови истражувања во посочените области.

Втората конференција во однос на првата по бројот на презентирани трудови беше успешна. Презентирани беа повеќе од 60 труда.

За следната конференција ќе се потрудиме најдобрите трудови покрај тоа што ќе излезат во зборникот на трудови од конференцијата, да ги издадеме и во наше списание со интенција тоа да прерасне во меѓународно списание.

Проф. Д-р Сашо Гелев

СОДРЖИНА

<i>д-р Роман Голубовски Универзитет "Гоце Делчев" - Штип</i>	
Автоматизирање на ЕКГ дијагностика.....	14
<i>д-р Роман Голубовски Универзитет "Гоце Делчев" - Штип</i>	
Технички аспекти на автоматизација на биаксијална вибро-платформа.....	22
<i>Atanas Kozarev, PhD, European University - Republic of Macedonia</i>	
DEMOCRATIC CONTROL OVER THE SECURITY SYSTEM OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA – CURRENT SITUATIONS AND CHALLENGES.....	31
<i>д-р Василија Шарац Универзитет "Гоце Делчев" - Штип</i>	
Примена на софтверски пакети во проектирање на електрични инсталации.....	37
<i>д-р Василија Шарац Универзитет "Гоце Делчев" - Штип</i>	
ПРИМЕНА НА ЛОГО КОНТРОЛЕР ВО УПРАВУВАЊЕ НА МАШИНА АБКАНТПРЕСА СТО-400 ОД АПСПЕКТ НА ЗГОЛЕМУВАЊЕ НА ДОВЕРЛИВОСТА И БЕЗБЕДНОСТА НА ПОГОНОТ.....	45
<i>м-р Маријана Хрисфов, Универзитет "ЕВРО-БАЛКАН" - Скопје</i>	
Новите медиуми и политичките револуции.....	53
<i>м-р Татјана Уланска, м-р Даниела Коцева, Универзитет "Гоце Делчев" - Штип</i>	
Промените во општеството како причина за семантичка екстензија во современиот македонски јазик.....	64
<i>М-р Александра Ангеловска, Правен факултет „Јустинијан Први“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје</i> <i>М-р Нада Донева, Правен факултет „Јустинијан Први“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје</i>	
Развојот на современите комуникациски технологии и нивното	69

влијание на проблемот на сексуална злоупотреба на деца.....	
<i>Танкица Таукова, Горан Сачевски, Ѓорѓи Тасев, Прв Приватен Универзитет ФОН</i>	
Компјутерски криминал, како нова форма на криминал во Република Македонија.....	81
<i>Д-р Сергеј Цветковски, Д-р Ванчо Кенков, Институт за безбедност, одбрана и мир-Филозофски факултет Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје</i>	
Осиромашен ураниум: добивање, карактеристики и примена.....	89
<i>М-р Јасмина Мишоска</i>	
Платежни картички како инструмент за плаќање во електронското банкарство.....	99
<i>М-р Тане Димовски, Агенција за млади и спорт-Влада на РМ</i>	
Интервјуто и наградувањето на вработените како дел од менаџментот на организацијата.....	104
<i>д-р Олга Кошевалиска, д-р Лазар Нанев, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип, Правен Факултет</i>	
Информатичкиот систем на Европол.....	113
<i>Кире Николовски, Универзитет „Евро-Балкан“ Александар Петровски, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“</i>	
Употребата на ласерската технологија во форензиката.....	121
<i>Aleksandar Nacev, MA – Directorate for Security of Classified Information,</i>	
The Internet as a terrorist tool for recruitment and radicalization.....	130
<i>д-р Олга Кошевалиска, м-р Елена Иванова, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип, Правен Факултет</i>	
Шенгенски информациски систем и заштита на податоците во него...	138
<i>Д-р Ванчо Кенков, Д-р Сергеј Цветковски, Институт за безбедност, одбрана и мир-Филозофски факултет Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје</i>	
Операции поинакви од војна- облик на загрозување на безбедноста на малите земји.....	146

<i>Biljana Jakimovska, Ministry of Defence</i>	
INTERNATIONAL COOPERATION IN THE FIELD OF RESCUE AND PROTECTION - PRECONDITION FOR SUCCESSFUL DEALING WITH NATURAL DISASTERS.....	157
<i>Мирјана Маневска, Република Македонија</i>	
Симбиотската поврзаност на националниот-безбедносен систем и националниот дипломатски апарат- гаранција за ефикасна заштита на националните интереси.....	162
<i>д-р Ирена Андрееска, Комерцијална банка АД Скопје</i>	
Технологијата, глобализацијата и феноменот на сиромаштија во современиот свет.....	170
<i>Daniela Koteska Lozanoska, MSc and Dimitar Stojkovski UIST "St. Paul the Apostle" – Ohrid</i>	
E-banking in the Republic of Macedonia.....	177
<i>Anka Trajkovska-Petkoska, PhD, University St. Kliment Ohridski-Bitola, R. Macedonia Anita Trajkovska-Broachb), PhD, The Egg Factory, LLC., VA, USA</i>	
Learning Agility - is this really important nowadays?	184
<i>Илија Насов, МИТ Универзитет- Скопје Анка Трајковска Петкоска, Универзитет Св. Климент Охридски-Битола</i>	
Од идеја до реализација – искуства од ЕУ проекти.....	191
<i>Гзим Цамбази</i>	
Новите технологии и односот на учениците кон книжевната уметност.....	197
<i>м-р Шутова Милица, ФОН универзитет</i>	
Начини на решавање на претходното прашање во парничната постапка.....	207
<i>Borka Tushevska, PhD, Faculty of law University Goce Delcev – Stip</i>	
ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF SEADOCS AND	218

BOLERO SYSTEMS IN ELECTRONIC TRANSFER OF BILL OF LADING.....	
<i>Borka Tushevska, PhD, Faculty of law University Goce Delcev – Stip</i>	
BASIC CAPITAL: COMPARATIVE ASPECTS IN EUROPEAN UNION AND MACEDONIAN LAW.....	228
<i>м-р Зоран Златев , Факултет за информатика – Штип д-р Роман Голубовски, Електротехнички факултет - Радовиш д-р Владо Гичев , Факултет за информатика – Штип Универзитет "Гоце Делчев" - Штип</i>	
Дизајн и анализа на експеримент со употреба на Labview.....	237
<i>м-р Зоран Златев , Факултет за информатика – Штип д-р Роман Голубовски, Електротехнички факултет - Радовиш д-р Владо Гичев , Факултет за информатика – Штип Универзитет "Гоце Делчев" - Штип</i>	
Мониторинг и процесирање на сеизмички сигнали користејќи Labview.....	245
<i>Д-р Татјана Николова Маневска</i>	
Трендови во опкружувањето и нивното влијание во менаџментот на човечки ресурси во Република Македонија.....	253
<i>Д-р Татјана Николова Маневска</i>	
Стратегиски системи за оценување на перформансите на вработените.....	261
<i>Изет Хусеин, Селма Биберовиќ, Универзитет „Евро-Балкан“ – Скопје</i>	
Извори на сајбер закани.....	270
<i>Селма Биберовиќ, Изет Хусеин, Универзитет „Евро-Балкан“ – Скопје</i>	
Етичко хакирање и зголемување на компјутерската безбедност.....	277
<i>Зорица Каевиќ, ОУ „Горѓија Пулевски“, Скопје Д-р Ненад Крстевски, МЕПСО – Македонски електро преносен систем оператор</i>	

<i>Д-р Сашио Гелев, Универзитет „Гоце Делчев“, Македонија – Штип,</i>	
Дигитална форензија на мобилни телефони.....	284
<i>м-р Марија Амповска, Универзитет "Гоце Делчев" Штип</i>	
Правна и институционална рамка на нуклеарната енергија во Р.Македонија.....	297
<i>Ass.Prof. Aleksandar Tudzarov "Goce Delcev" University – Shtip</i>	
5G Mobile Networks: the User-side Approach.....	310
<i>Ass.Prof. Aleksandar Tudzarov "Goce Delcev" University – Shtip,</i>	
Next Generation Mobile Networks Architecture.....	322
<i>Д-р Гордан Јанкуловски, Универзитет Евро-Балкан</i>	
Влијанието на научно - технолошкиот развој во областа на правото, економијата во Република Македонија од областа на електронско банкарство.....	328
<i>Д-р Гордан Јанкуловски, Универзитет Евро-Балкан</i>	
Влијанието на научно - технолошкиот развој во областа на правото, економијата во Република Македонија од областа на е - бизнис.....	336
<i>М-р Маја Кукушева Панева, М-р Билјана Читкушева Димитровска, Томче Велков, Проф. Д-р Влатко Чингоски, Електротехнички Факултет- Радовиш Универзитет Гоце Делчев- Штип, Р. Македонија</i>	
FEMM како Едукативна Алатка за Решавање на Проблеми од Електромагнетизам.....	344
<i>Стоилен Стоилов, Горан Боримечковски, Николче Петковски, Универзитет „Евро-Балкан“ – Скопје</i>	
Значење на компјутерската форензија при собирање на дигитални докази и справување со сајбер криминалот.....	351
<i>Мимоза Клековска, Универзитет „Евро-Балкан“ – Скопје Цвета Мартиновска, Факултет за информатика – Штип</i>	
Одредување на личниот идентитет врз основа на ракописот како биометриска идентификација.....	359

<i>Д-р Ненад Крстевски, МЕПСО Зорица Каевик, Универзитет „Евро-Балкан“ - Скопје д-р Фердинанд Оџаков Министерство за одбрана</i>	
Методи на идентификација на маскирани непознати сторители на казниви дејства.....	367
<i>м-р Марија Амповска, м-р Димитар Анасиев Универзитет "Гоце Делчев" Штип, Правен Факултет Кочани</i>	
Еволуција на ноксалната одговорност од римското право во одговорност за друг во современото македонско право.....	378
<i>Васко Милевски, АД Електрани на Македонија, Скопје, Македонија Влатко Чингоски, Електротехнички Факултет, Универзитет Гоце Делчев- Штип,</i>	
Енергетски Пасивни Објекти за Домување.....	389
<i>д-р Зоран Димитровски, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип</i>	
Технички решенија за зголемување на безбедноста и сигурноста при експлоатација на тракторите во јавниот сообраќај.....	397
<i>д-р Зоран Димитровски, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип</i>	
Трагични последици при сообраќајни несреќи со трактори во Р.Македонија.....	405
<i>м-р Александар Соколовски, Неотел д-р Сашо Гелев, Универзитет "Гоце Делчев" – Штип Електротехнички факултет - Радовиш</i>	
Мобилна автентификација на корисници со модерни криптографски методи.....	413
<i>д-р Ана Дамјановска</i>	
Научно – технолошкиот развој како компонента од Европскиот буџет и значењето на истиот за Република Македонија како земја со статус кандидат за членство во Европската унија.....	423
<i>д-р Методија Дојчиновски, Воена академија „Генерал Михаило Апостолски“ Скопје, Република Македонија м-р Ивица Даневски, Министерство за одбрана на Република Македонија</i>	

Регионализам и социјален идентитет во контекст на националната безбедност.....	430
<i>Ивана Гелева, Република Македонија Д-р Ристо Христов, Универзитет „Евро-Балкан“ - Скопје</i>	
Дизајн и 3D печатење.....	441
<i>д-р Костадин Дуковски</i>	
Форензика во сметководство.....	450
<i>д-р Александар Даштевски, Универзитет „Евро- Балкан“ – Скопје</i>	
Традицијата обичаите и менталитетот како основ за дискриминација во дел од земјите во југоисточна европа.....	457
<i>м-р Силвана Жежова, д-р Ацо Јаневски, д-р Киро Мојсов, д-р Дарко Андроников, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Технолошко-технички факултет</i>	
Мода и брендирање на текстилните производи.....	465
<i>Филип Пејоски, Бујар Хусеини, Универзитет „ЕВРО-БАЛКАН“ д-р Сашо Гелев, Универзитет Гоце Делчев -Штип</i>	
Можности и предизвици од влијанието на Cloud Computing врз Дигиталната Форензика.....	475
<i>Ана Кировска, Владимир Ончески, Универзитет „Евро-Балкан“ – Скопје</i>	
Идентификација преку физиолошки биометриски карактеристики....	484
<i>Aleksandar Grizhev, PhD, Ministry of defense, Republic of Macedonia</i>	
The Religious Fundamentalism and the Role of the Internet.....	495
<i>м-р Марјана Хрисафов , м-р Игор Панев, Универзитет „Евро-Балкан“ - Скопје</i>	
Е-владеење-предизвик на модерните демократии.....	502
<i>Ѓорѓи Лазаревски, Елена Лазарова, Универзитет „Евро-Балкан“ - Скопје</i>	
Користење GPRS технологија во спречување злоупотреба на фискалните уреди.....	510

<i>Ѓорѓи Лазаревски, Елена Лазарова, Универзитет „Евро-Балкан“ - Скопје</i>	
Банкарски аспекти во борбата против злоупотреба на платежни картички во Република Македонија.....	519
<i>д-р Лидија Раичевиќ Вучкова, Универзитет „Евро Балкан“ - Скопје</i>	
Јавниот обвинител во кривично-правниот систем.....	527
<i>Д-р Павлина Стојанова, Универзитет „Евро Балкан“ - Скопје</i> <i>Д-р Ленче Петреска, Република Македонија</i> <i>Д-р Сашио Гелев, Универзитет "Гоце Делчев" - Штип</i>	
Влијание на информационите технологии врз подобрување на конкурентноста на претпријатијата.....	537
<i>Д-р Ленче Петреска, Република Македонија</i> <i>Д-р Павлина Стојанова, Универзитет „Евро Балкан“ - Скопје</i> <i>Д-р Сашио Гелев, Универзитет "Гоце Делчев" - Штип</i>	
Развојот на социјалните медиуми и нивното влијание врз е-бизнисот.....	547
<i>Драган Караџовски, Европски Универзитет Република Македонија, Скопје</i> <i>Лорита Оџакова, Универзитет ЕВРО-БАЛКАН, Скопје</i>	
Дигитален потпис.....	555
<i>Miroslava Kortenska, Ph.D.</i> <i>South-Western University "Neofit Rilski", Blagoevgrad</i>	
Bulgarian Poet Peyo K. Yavorov (1878–1914) – Broadening his Cultural and Historical Legacy.....	565
<i>Валентина Гоцевска</i>	
Неолибералниот концепт во време на информациската револуција во Република Македонија после осамостојувањето.....	568

удк: 347.515(37:497.7)

*м-р Марија Амповска**м-р Димитар Анасиев*

Универзитет "Гоце Делчев" Штип

Правен Факултет Кочани

Еволуција на ноксалната одговорност од римското право во одговорност за друг во современото македонско право

Апстракт

*Семејството отсекогаш претставувало основа единица на едно општествено уредување, без оглед дали се работи за античко или за современо општество. Токму затоа видот на односите кои постојат меѓу членовите на семејството отсекогаш биле основа на која се граделе институтите на правото, во конкретниот случај на граѓанско-правната одговорност за причинета штета. Така, во римското право улогата на *pater familias* и значењето на неговата власт – *patria potestas* биле основата на која била изградена ноксалната одговорност, како одговорност на *pater familias* за штетата што лицата под негова власт (неговите деца или неговите робови) ќе им ја причинеле на трети лица. Во модерното семејство, пак, на местото на *pater familias*-отод римското право стојат обајцата рамноправни родители, а на местото на *patria potestas* стои не власт туку родителското право врз децата. Ваквиот однос родител – дете во современото право е основа на која правото го изгради институтот „одговорност за друг“ согласно кој родителите одговараат за штетата што на трети лица ќе им ја причинат нивните малолетни деца, или пак полнолетните деца кои се неспособни за расудување. Одговорноста на родителите во современото македонско право се заснова на правилата за субјективна и објективна одговорност, како и врз начелото на справедливост, во зависност од поединостите на секој конкретен случај и согласно законските одредби. Ноксалната одговорност и одговорноста за друг се два института кои му припаѓаат пред сè на своето време и во таа смисла не можеме ниту буквално да ги споредуваме, ниту потполно да ги изедначуваме. Од друга страна, помеѓу нив постои суштествена сличност од причина што крајната цел на нивното постоење е иста – да се надомести штетата што на трети лица им била причинета од страна на член на семејството. Од тој аспект, можеме да кажеме дека анализата разработена во овој труд се однесува токму на правилата и начинот на кој два различни правни института ја постигнуваат оваа иста цел.*

Клучни зборови: *ноксална одговорност, pater familias, правичност, одговорност за друг, објективна одговорност.*

Abstract

The family has always been basic unit in the society, regardless whether it is ancient or modern society. Therefore the type of relationships that exist between family members have always been the base on which

the institutes of law are built, in this particular case - the civil liability for damage. Thus in Roman law the role of pater familias and the significance of his power – patria potestas were the foundation of which the noxal liability was built. The noxal liability in Roman law is pandan of the vicarious liability because the pater familias had civil third party liability for the delicts which the members of his family (his children or his slaves) have had made. In the modern family pater familias is substituted by the equal right of both parents and patria potestas is substituted by the parental right (not power) over the children. The relationship parent-child in the modern world is the base on which the institute vicarious liability is build in the part that provides the parents liability for the acts of their minor children or their adult children who are mentally incompetent for reasoning. The parents liability for the tortuous acts of their children in the modern Macedonian law is based on the rules for fault based liability and strict liability and the principle of equity depending from the specifics of the case and in accordance with the law. The noxal liability and the parent liability are two institutes that belong to their own time and we can't compare them in a strict sense or to equate them. On the other hand, there is essential similarity among them because the final goal of their existence is the same – compensation of damage resulting from injures to third party. Having this in mind we can say that the analyses made in this paper concerns the rules and the mode in which this two different institutes achieve the same goal.

Key words: *noxal liability, pater familias, equity, vicarious liability, strict liability.*

1. Поим на ноксална одговорност во римското право

Во римското право, кога поделбата на јавно и приватно сè уште не била толку стриктно изразена и јасна, се говорело за **дејството на облигациите спрема трети лица**, а особено на оние кои настанувале од деликти. Строго личниот карактер на облигациониот однос, кој беше *inter partes* и делуваше *intuitu personae*, во праксата мораше да претрпи извесни исклучоци за да се сообрази со секојдневните прилики и реалните ситуации. Па така, уште Законот на 12 таблици востановил извесна *посредна одговорност* на *pater familias*-от и на *dominus*-от за деликтните обврски на своите деца и робови.¹

Имено, тенденцијата на рационализација на казнувањето во рамките на државата се огледува и низ развојот на групата пенални тужби (*actiones poenales*), особено преку институтот на т.н. **индиректна одговорност** на „главата на фамилијата“, односно на шефот/таткото на семејната заедница (*pater familias*) - како независно лице со свое право (*sui iuris*); или, пак, преку одговорност на сопственикот/господарот/робовладетелот (*dominus*) за штета што на некое трето лице би му ја причиниле ‘индивидуите’ [луѓето и/или животните] кои се под негова власт. На прв поглед е парадоксално да се зборува за „одговорност на ствар“ (*res*), како што според правото беа третирани робовите и добитокот, но токму овој вид на *објективна одговорност* е остаток од принципите кои важеа во примитивните права.²

Правилото дека облигациониот однос делува *intuitu personae* предизвикуваше големи тешкотии кога лице *alieni iuris*, роб или животно со свое директно поведение ќе причинеше штета на друг. Во време на примената на крвната osveta и талионот, кога се сметаше дека деликвентот со своето однесување го предизвикал гневот на боговите, кој што би можел да биде ублажен само со

¹Други исклучоци од ова стриктно правило во римското право, покрај ноксалната и пауперната одговорност за кои подетално ќе стане збор подолу, беа и: *actiones adiectivae qualitatis* – кога таткото одговараше за контрактите т.е. договорите на своите деца/робови; потоа природните обврски (*obligationes naturales*); па облигациите во полза или на товар на друго лице; понатаму застапувањето.е. ополномоштувањето и, конечно, промената на субјектите во односот. Повеќе кај Dragomir Stojčević, *Rimsko obligaciono право*, Beograd, ZIU NRS, 13.

²Бери Николас, *Вовед во Римско право*, Скопје, Просветно дело, 2009, 222.

„контраповреда“ (пр. осакатување, жртвување на сторителот или, пак, понудување на некаков друг вид на откуп пред вишите сили) – таа повреда беше нанесувана врз деликвентот/животното. Меѓутоа, кога беше воведена т.н. *легална композиција* - односно кога државата, чувствувајќи се доволно силна, нареди дека наместо крвна одмазда оштетениот ќе мора да се задоволи со парична надокнада чијашто висина ја одредуваше самата државна заедница - тогаш настана потешкотија во поглед на прашањето што овие лица не секогаш имаа свој имот од којшто би ги платиле обесштетувањето; а нивниот господар, поради строго персоналниот карактер на обврската, не беше обврзуван да плаќа за нивните постапки. Поради тоа, за ваквите случаи, и понатаму се задржа **персоналната егзекуција** т.е. *одговорноста со телото*, а не „одговорноста со имотот“ – со тоа што главата на фамилијата (*pater familias*) имаше право, но не и обврска, да ја плати композицијата и со тој гест да го ослободи деликвентот. На овој начин, шефот на семејната заедница постана обврзан или да ја надокнади штетата или, пак, деликвентот да го предаде на оштетениот. Оваа одговорност на *pater familias*-от се нарекуваше „ноксална одговорност“, а тужбата со која што оштетениот се стекнуваше беше позната како *actio noxalis*.³

Ноксалната одговорност е вид на индиректна одговорност за деликти сторени од лица кои се наоѓаат под „туѓа [таткова] власт“ (*patria potestas*). Во римското приватно право таа се споменува и кај *пасивната облигациона способност* т.е. „способноста да се биде должник“ (*debitor*): имено, уште во Дванаесетте таблици лицата кои беа под татковска власт (*alieni iuris*), исто како и робовите (*servi*), имаа **деликтна одговорност** во случаите кога тие, со своите постапки, ќе оштетеа некое друго лице.⁴ Улпијан ни пишува за еден таков пример на туѓа кривична одговорност, кој е преземен и во Јустинијановите Дигести (D. 9.4.2. пр.):

Ако робот убил [некого] со знаење на господарот – тоа го обврзува господарот на полн износ; имено, тука [ќе] се смета дека господарот самиот бил убиец. Ако, пак, [робот убил] без негово знаење – [тогаш] тужбата е ноксална, оти од деликтот на робот господарот не [може да] должи повеќе отколку неговото ноксално предавање[на оштетениот].⁵

Во поглед на **историјатот** на ноксалната одговорност, мораме да потенцираме дека таа не е специфична римска установа. Неа ја познаваат и други древни и архаични правни поредоци. Специфичното кај Римјаните е тоа што *Lex XII tabularum* установуваше ноксална одговорност само во случај на кражба која не ќе беше фатена на дело, како и при оштетување на имотот. Подоцна, *Lex Aquilia* ја востанови и за случаите кои тој ги регулираше. Пред крајот на Републиката активноста на преторите се прошири и на цела лепеза нови случаи: на инјуријата (*injuria*), разбојништвото (*rapina*), измамата (*dolus*) и др.⁶ Во времето на Империјата, односно на Принципатот и Доминатот, кога лицата *alieni iuris* сè повеќе добиваа правна и деловна способност, бројот на ноксалните тужби постојано се намалуваше. Истовремено, положбата на деликвентот кој беше предаден кај оштетениот се подобруваше до таа мера што тој самиот можеше да побара ослободување штом со својата работа ќе ја надокнадеше причинетата штета. Во Јустинијановото законодавство ноксалната одговорност опстои само во случаите кај робовите и животните.⁷ Со петитумот на тужбата се бараше од него тој да го предаде деликвентот, а тој пак можеше - доколку сака и процени дека така е потребно - да го ослободи од оваа обврска со тоа што самиот, во име на деликвентот, ќе ја надокнади причинетата штета. Затоа се вели дека деликвентот си ја носи со себе одговорноста за деликтот, преоѓајќи од еден

³Во Јустинијановите Институции (IV, 8, 1) се објаснува дека *noxal* значи „човекот којшто го извршил деликтот“, додека *noxia* го означуваше самиот сторен „деликт“. Но, ноксалните тужби се употребуваа само доколку деликвентот е роб или лице под таткова власт, а не и доколку штетата е предизвикана од животно. Во овој случај се употребуваше „пауперната тужба“ (*actio de pauperie*). В. подолу. Stojčević, op. cit., 13–14.

⁴Gaius, IV, 75; I 4, 8 пр.; Paul II, 31, 7; D 9, 4.

⁵*Ulpianus libro octavo decimo ad edictum: Si servus sciente domino occidit, in solidum dominum obligat, ipse enim videtur dominus occidisse; si autem inscientem – noxalis est, nec enim debuit ex maleficio servi in plus teneri, quam ut noxae eum dedat.* Преземено од Milena Poloјас, *Praktikum za Rimsko pravo – Tekstovi i slučajevi rimskih pravnika iz obligacionog prava*, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i JP “Službeni glasnik”, 2009, 280.

⁶Gaius IV, 76.

⁷D, IV, 8, 7.

господар на друг; а новиот господар е ноксално одговорен за својот син/роб, иако тој дошол под негова власт дури по извршувањето на деликтот.⁸

Гледаме дека кај ноксалната одговорност имаше само две можни *алтернативни ситуации*, кои меѓусебно се исклучуваа:

(а) имено, доколку овие лица *in potestate* стореа деликт со знаење или по налог на *pater familias*-от, односно на господарот (*sciente domino*) – важеше правилото за негова **директна одговорност**, бидејќи тогаш тој беше третиран како „непосреден извршител на деликтот“ којшто требаше и лично да го надомести;

(б) доколку, пак, овие категории лица сториле деликт без знаење или дури и спротивно на волјата на *pater familias*-от т.е. господарот (*insciente domino*) – важеше правилото за негова **индиректна одговорност**, бидејќи тој *in concreto* беше третиран како „посреден сторител на деликтот“ и затоа, во ваков случај, можеше да биде тужен од оштетениот, односно од жртвата. Ова, пак, нè доведува до заклучокот дека само во овој втор случај се применуваа процесните правила за т.н. *ноксалната одговорност (actiones noxales)*.⁹ За овие правила британскиот професор Бери Николас (Barry Nicholas) вели дека класичните римски правници малку го извртеле оригиналниот ред на идеите: имено, тука се назира судирот помеѓу правото на одмазда кое го има повреденото лице, од една страна, и *potestas*-от на таткото/господарот, од друга страна. Оваа *колизija на правата* беше разрешена на тој начин што се дозволуваше еден вид „искупување“ кон повреденото лице, преку плаќање казна или преку предавање на деликвентот, за тој самиот лично да го одработи она што го згрешил.¹⁰ Оттука, според овие правила, *pater familias*-от имаше на располагање две опции:

- прво, тој можеше лично да ја *надомести* штетата што ја направило некое од овие лица кои нему му се потчинети [т.н. „примарна обврска“ за плаќање]: имено, кога во подоцнежните времиња државата преферираше апстиненција од одмазда, биле утврдени определени казни (*poenae*) коишто би требало да ги плати шефот на семејството, бидејќи тој бил единствен титулар на сопственоста и само нему му припаѓал целиот семеен имот. Сепак, бидејќи ова лице самото не извршило никаква повреда на никому, беше сметано за несоодветно да се изложи на одговорност без да му се даде можноста за предавање;

- второ, главата на фамилијата/таткото/робовладетелот можеше да го *предаде* прекршителот кој е под негова власт, односно да му го отстапи фактичкиот деликвент на оштетениот [т.н. „секундарна обврска“ за предавање]: имено, во времето на Јустинијан беше рационализирана оваа правна ситуација на следниов начин¹¹ – ако казната беше премногу висока, *pater familias*-от можел елегантно да ја избегне одговорноста со просто „отстапување“ на извршителот на насилството за да овој, кај оштетениот, ја одработи сторената штета и на тој начин да го компензира долгот („aut litis aestimationem sufferre, aut noxae dedere“);¹² ако, пак, тој имаше интерес да го зачува престапникот, тогаш со право можеше да ја преземе неговата одговорност врз себе и самиот да ја исплати казната (*poena*).¹³ Во врска со овој правен проблем, во *Институциите* на Гај е запишано (Gaius, *Institutiones*, IV, 75–77):

За деликтот кои ќе го извршат синовите на семејството (filius m.e. filia familias) или робовите (servi) – на пример, ако сторат кражба или инјурија, се даваат ноксални тужби со кои е оставено на pater familias-от или на господарот, [т.е.] или да ги сносат трошоците на пресудата или, пак, да го отстапат извршителот на делото. Имено, се сметало дека е неправедно лошото поведење да нанесе поголема штета на pater familias од онаа која се состои во загуба на нивната личност. Ноксалните тужби се воведени или со закони, или со преторски едикти: со закон, на пример, за кражба по Законот на 12 таблици или за оштета по Аквилевиот закон; а со

⁸Повеќе кај: De Visscher, Biondi, Niederländer, Girard, Pugliese etc. – cf. Stojčević, op. cit., 14.

⁹Види и кај Пухан и Поленак-Акимовска, *Римско право* (III изд.), 216–217.

¹⁰Николас, op. cit., 221–222.

¹¹*Inst.* IV. 8. 2 – cf. *Gai* IV. 75: Summa autem ratione permissum est noxae deditio defungi: namque erat iniquum, nequitiam eorum ultra ipsorum corpora dominis damnosam esse.

¹²*Gai*, IV. 75.

¹³Reinhard Zimmerman, *The Law of Obligations – Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Cape Town, Wetton, Johannesburg, Juta & Co Ltd., 1992, 916–917.

преторски едикт – на пример за инјурија или за разбојништво. Сите ноксални тужби ја следат личноста на сторителот! Според тоа, ако твојот син или роб сторил деликт – тужбата тебе те товари; ама ако дојде под власта на некој друг – тужбата може да се подигне [и] против тоа лице; а, пак, ако [деликвентот] стане лице со ‘своје право’ – [тогаш] се дава директна тужба против него и ноксалната одговорност се укинува. Спротивно од ова, [и] директната тужба може да се претвори во ноксална. Имено, ако pater familias стори деликт и [потоа тој] со адрогација дојде под твоја patria potestas или стане твој роб - што понекогаш, како што споменавме во Првата книга, се случува - против тебе може да се подигне [индиректна] ноксална тужба, која претходно била директна...¹⁴

Од овој правен фрагмент гледаме дека иако, како пасивно легитимирано лице т.е. тужена странка секогаш се појавуваше *pater familias*, сепак тука важеше правилото за **примарен прогон** на престапникот кое вели дека ноксалната одговорност ја следи личноста или поточно „главата на штетникот“ (*noxa caput sequitur*). Значи ако, во меѓувреме, престанеше татковската власт врз непосредниот сторител, дотогашниот *pater familias* беше ослободуван од обврската за надомест на штета, па за ова дело можеше да биде тужен: (а) или следниот *pater familias*, како нов носител на *patria potestas* – на пример, ако робот бил продаден ноксалната тужба би се насочила кон неговиот нов сопственик кој го поседува во моментот на утужувањето, па затоа често купувачите на робови барале истите да бидат „исчистени“ од ноксалната одговорност; (б) или пак, во конкретни случаи, со пасивна легитимација пред судот можел да се здобие и самиот деликвент, доколку тој постанал лице *sui iuris* – на пример, ако робот бил ослободен пред да се поднесе тужбата против него, ќе си одговара лично тој, по основ на обична тужба, при што престануваше ноксалната одговорност на поранешниот господар.¹⁵ А, пак, ако робот починал доволно било господарот само да го предаде неговото мртво тело. Еден морничав правен текст полемизира околу тоа дали само предавањето на косата и ноктите на умрениот би било доволно, најверојатно поради нивното магиско и ритуално значење како симболи за живот и просперитет.¹⁶

Во поглед на оваа индиректна „одговорност за друг“, или уште наречена и *викариозна одговорност* на шефот на семејната задруга, која беше од кривично-правен карактер, Цицерман ни зборува за низа престапи кои беа правени од **деца на мокници**. Во овие случаи оваа објективна „одговорност без вина“ на таткото на фамилијата беше ублажувана првенствено од внатрешната вредност на престапникот и од неговиот личен однос со таткото и, во класичното римско право, беа на располагање обете опции: за плаќање или за предавање на сторителот. Но во посткласичното право, кадешто е забележлива тенденцијата на слабеење и хуманизација на власта на таткото врз децата, полека се напушти овој *принцип на кривичности* беше заменет со доминантниот т.н. *принцип на платежност*. Дури ни Јустинијан ниту еднаш не се врати на класичната позиција: „Каков човек - прашува тој реторички - би размислувал за откажување од својот [роден] син, а особено од ќерка си, со нивно предавање [во рацете] на жртвата на престапот“?¹⁷ Затоа, во вакви случаи, против децата можеше да биде поведена директна судска постапка.¹⁸

2. Одговорност за друг во македонското позитивно право

Современиот концепт на граѓанско-правната одговорност за причинета штета се заснова на воглавно на три основи – на вината како основ на субјективната одговорност, на создадениот ризик како основ на објективната одговорност, односно одговорност без оглед на вина и на принципот на правичност, односно справедливост како основ кој служи за дополнување на двата претходни во случаи предвидени со закон.

¹⁴ Наведено кај Мирјана Поленак - Акимовска и Владо Бучковски, *Избор на текстови од римското право*, Скопје, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2000, 103–104.

¹⁵ Види и кај Zimmerman, op. cit., 917.

¹⁶ Николас, op. cit., 222.

¹⁷ *Inst. IV. 8. 7.*: „... quis enim patitur filium suum et maxime filiam in noxam alii dare, ut paene per corpus pater magis quam filius periclitetur, cum in filiabus etiam pudicitiae favor hoc bene excludit“? ([E]t idco placuit, in servos tantum modo noxales actiones esse proponendas)

¹⁸ До времето на *usus modernus pandectarum*, кривичната одговорност на робовите, исто така, се распадна до ниво на неупотреба, а причината едноставно беше тоа што институцијата ропство нашироко беше запустена: „Nostris Moribus, quoniam tales servos non habemus, noxalium actionum nullus est usus“ Cf. Zimmerman, op. cit., 1118–1119.

Денес, родителите се одговорни за штетата што на друг ќе му ја причини нивното дете до наполнета седма година, без оглед на нивната вина. Нивната одговорност во овој случај е објективна одговорност и родителите можат да се ослободат од неа само доколку постојат причини за исклучување на одговорноста според општите правила за одговорност без оглед на вина.¹⁹ Одговорноста на родителите освен што е поврзана со односот родител-дете, таа е поврзана и со други конкретни околности. Така според чл. 152 став 3 од ЗОО: *"Родителите не одговараат ако штетата настанала додека детето му било доверено на друго лице и ако тоа лице е одговорно за штетата"* со таа разлика што одговорноста на друг за штетата што ќе ја причини лице до 7 години е субјективна, односно лицето на кои му било доверено чување на лице до 7 години е одговорно за штетата што детето ќе ја причини доколку кај него постои вина, односно доколку пропуштило да се однесува со потребното внимание додека го чувало детето и пропуштило да го врши потребниот надзор.

Во случаите на штета причинета од страна на дете за време додека било доверено на чување на друг, а другиот го чувал со потребното внимание и не постои негова вина за причинувањето на штета од страна на детето, одговорни за штетата се повторно родителите, со тоа што нивната одговорност е објективна и без оглед на вина. Надзорот врз малолетник може да го вршат и други лица освен родителите – така во оваа улога може да се јави старател, училиште или друга установа и согласно член 154 од ЗОО за штета што на друг ќе му ја причини малолетник додека е под нивни надзор одговараат тие, но нивната одговорност како и во претходниот случај од чл. 152 став 3 од ЗОО е субјективна и пости само доколку постои вина кај овие лица. Вината на овие лица се состои во невршење на надзорот на начин на кој што се обврзани да го вршат. Доколку лицата од член 154 докажат дека го вршеле надзорот на начин на кој се обврзани или дека штетата би настанала и при грижливо вршење на надзорот тие се ослободуваат од одговорноста. Но, родителскиот однос и неговото значење денес се протега дури и на овие случаи кога родителот нема должност да го врши надзорот, туку таа должност му припаѓа на некој друг преку обврската на родителот за воспитување на децата, односно преку воспитната функција на семејството. Неисполнувањето на оваа обврска од страна на родителите во нашето право може да резултира со нивна обврска да ја надоместат штетата што нивното малолетно дете ќе ја причини на друг а која настанала токму поради лошото воспитување на малолетникот, лошите или порочни навики што му ги дале родителите или ако на друг начин штетата може да им се припише во вина на родителите.²⁰ Во овој случај оштетениот е тој кој има право да бара надомест или од лицето кои имало должност да врши надзор врз детето или од родителите на основ на нивна вина поради воспитувањето на детето. Доколку оштетениот одлучи надомест на штета да бара од родителите, со оглед дека нивната одговорност во конкретниот случај е субјективна и се заснова на нивна вина во поглед на воспитување на детето, оштетениот има обврска да ги докаже околностите на еден ваков случај, односно на него лежи товарот на докажување на нивната вина.

2.1. Примена на принципот на справедливост како основ за одговорноста на родителите за штета причинета од страна на нивните деца

Принципот на справедливост наоѓа свое место во рамки на одговорноста за штета што ќе ја причинат малолетни лица.²¹ Во законот тој е внесен преку членот 156 од ЗОО²² кој предвидува два

¹⁹ Општите правила за исклучување на објективната одговорност се содржани во чл.163 од нашиот ЗОО и ги опфаќаат случаите кога штетата произлегла од некоја причина која е надвор од предметот за кој се зборува, а чие дејство не можело да се предвиди, ниту да се избегне или отстрани, понатаму доколку штетата настанала исклучиво со дејствие на оштетениот или трето лице, кое не можело да се предвиди а чии последици не можеле да се избегнат или отстранат. Делумно ослободување од објективна одговорност постои доколку оштетениот делумно придонел за настанување на штетата, а доколку трето лице делумно придонело за настанување на штетата, тоа му одговара на оштетениот солидарно со имателот на предметот и има обврска да го поднесе надоместот сразмерно со тежината на својата вина.

²⁰ Чл. 155 од ЗОО (Посебна одговорност на родителите)

²¹ Помал е бројот на правни системи кои не ја познаваат правичноста како посебен основ на одговорност и меѓу нив ги вбројуваме холандскиот граѓански законик од 1992 година во кој идејата за правичноста како основ на одговорност за малолетници, лица помали од 14 години била отфрлена за сметка на воведувањето објективна одговорност на родителите, како и шпанскиот правен систем од чии правни норми не произлегува изрично одговорност на основ на правичност, додека

случаи на одговорност врз основа на справедливост. Според првиот случај во случај на штета причинета од лице кое за истата не е одговорно, а надомест не може да се добие од лицето кое било должно да води надзор над него, судот може, кога тоа го бара правичноста, па посебно со оглед на материјалната состојба на штетникот и оштетениот, да го осуди штетникот на надомест на штета, потполно или делумно. Според вториот случај ако штетата ја причинил малолетник способен за расудување кој не е во состојба да ја надомести, судот може, во случај кога тоа го бара правичноста, а посебно со оглед на материјалната состојба на родителите и оштетениот, да ги обврзе родителите да ја надоместат штетата, потполно или делумна, иако не се виновни за истата. Инаку, би сакале да потенцираме дека начелото на справедливост се јавува како основ на одговорноста на родителите за штетните дејствија на нивните деца и во поголем дел од законодавствата во светот. Во однос на ова прашање, во продолжение изложуваме и компаративно прикажување на одредбите на дел од овие законодавства.

Во австриското право одговорност на основ на правичност, во согласност со параграф§ 1310од ABGB²³ може да се воспостави во случај кога како штетник се јавува лице помало од 14 години (лице кое е деликтно неспособно и неможе да се повика на одговорност за причинетата штета) и лице кое е непресметливо, односно лица кои без оглед на својата возраст се неспособни за расудување поради душевна болест или од други причини. Овие лица – малолетниците и непресметливите лица можат да бидат повикани на одговорност само доколку лицата кои имале обврска да вршат надзор над нив ја вршеле оваа должност со потребното внимание или доколку постои одговорност на нивна страна но не се во финансиска можност да ја обештетат жртватаа товарот на докажување на неликвидноста на одговорното лице паѓа на тужителот.²⁴

Во германското право правичноста како основ на одговорност е предвидена со § 829 од BGB²⁵ според кој во случај кога штетникот не е должен да одговара за штетата поради тоа што е малолетен или поради тоа што е непресметлив, судот може да го задолжи да ја надомести таа штета доколку според околностите на случајот тоа го бара начелото на правичност. Судската пракса во врска со толкувањето на овој параграф ќе каже дека при одлучување врз основа на овој параграф судот треба да води сметка за материјалната состојба на оштетениот и штетникот. Нашето истражување на одредени одлуки од германската судска пракса, поточно германскиот врховен суд, не доведе до заклучокот дека судовите при одлучување дали кај гореспомнатите лица постои одговорност на основ на правичност или не дали земаат во предвид една карактеристична околност - дали постоењето осигурување од одговорност на страна на штетникот. Самата судска пракса е колеблива во врска со ова прашање, пред сè во опсегот на значењето на самото постоење на осигурувањето. Така според одредени одлуки постоењето на осигурување е релевантна околност единствено за утврдување на околноста, додека според други одлуки од судската пракса, тоа е релевантна околност, не за прашањето на постоење на одговорност на основ на правичност, туку само во однос на прашањето за висината на надоместот, односно обемот на одговорноста. На крај, се среќаваме со одлуки од судската пракса според кои постоењето на осигурување како околност во еден конкретен случај е релевантно за ценење на двете прашања пред судот – како за постоење на одговорноста, така и за нејзиниот обем.²⁶

Многу слична на оваа законодавна и судска пракса во врска со прашањето за постоење на одговорност на основ на правичност кај малолетни и непресметливи лица постои во швајцарското право. Така, во чл. 54 од швајцарскиот кодекс на облигационото право²⁷ се вели: "Врз основа на

пак во теоријата се среќаваме со поделени правни мислење во поглед на прашањето дали деликтно неспособните лица можат да бидат повикани на одговорност.

²² Овој член претставува целосна рецепција на чл. 169 од Законот за облигациони односи од 1978 година во рамки на СФРЈ (Закон о облигационим односима, Службени лист СФРЈ, бр. 29/78, 39/85 и 57/89 и Службени лист СРЈ, бр. 31/93.)

²³ Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch iz 1811.,стапен во сила на 1.1.1812.

²⁴ Spier, J. (ed.), Unification of Tort Law: Liability for Damage Caused by Others, 2003., Kluwer Law International, str. 12., i str.14.

²⁵ Bürgerliche Gesetzbuch, 1896 (new version by promulgation of 2 January 2002 I 42, 2909; 2003, 738; last amended by Article 2 (16) of the statute of 19 February 2007 I 122).

²⁶ Германската судска пракса изнесена во трудот е разгледувана посредно, преку трудот: М. В. Puvaca: Zahtjev pravičnosti kao temelj obveze naknade štetebez odgovornosti, Zbornik na Pravni fakultet Rijeka (1991) v. 31, br. 2, 2010.

²⁷ Swiss code of obligations (SCO), march 30, 1911.

правичност, судот може да му наложи на лице кое нема способност за расудување да ја надомести целосно или делумно загубата или штетата што ја причинил. Лице кое се наоѓа во состојба на преодна неспособност за расудување е одговорно за било која загуба или штета што ја причинил додека бил во таа состојба освен ако докаже дека во таа состојба се нашол по вина на некој друг." Што се однесува до судската пракса, таа, исто како и германската, ѝ дава релевантно значење на имотната состојба на странките, како и на околноста дали постоело осигурување на страна на штетникот или не, за одлучување дали ќе се востанови одговорност на основ на правичност согласно чл. 54 став 1 или не.

Според италијанскиот граѓански кодекс²⁸, поточно според член 2047 став 2 надомест на штета може да се бара и од лице кое не е одговорно за истата поради неспособност за расудување, доколку оштетениот не може да добие надомест од правниот штетник во конкретниот случај. Се работи за малолетни лица и лица неспособни за расудување, како фактички штетници, од една страна и за лицата кои биле должни да вршат надзор и се јавуваат како правни штетници, односно одговорни лица, од друга страна. Доколку тужителот, односно оштетениот, сака да се повика на овој член, тој има товар да докаже дека правниот штетник не може да ја надомести штетата поради тоа што нема средства, поради тоа што е ослободен од одговорност или пак поради тоа што не постои правен штетник во конкретниот случај. Друга карактеристика на ваквиот случај на одговорност во италијанското право е тоа што лицата неспособни за расудување се одговорни само за еден дел од надоместот, наречен правичен надомест или "equa indemnità."²⁹

Со оглед на фактот што одговорност на основ на правичност е присутна во најголем дел од европските правни системи, сосема очекувано е нејзиното присуство и во Нацртот на заедничка референтна рамка на европско приватно право (Principles Definitions and Model Rules of European Private Law - Draft Common Frame of Reference (DCFR)), во понатамошниот текст DCFR. И во рамките на DCFR одговорноста на основа на правичност се предвидува како исклучок во однос на примената на општите правила за одговорност, во оние случаи кога штетата ја причинило лице кое овој правен модел го нарекува "mentally incompetent" (поим закој во нашето право сметаме дека соодветствува поимот лице неспособно за расудување). Според членот 3:303, став 3 од книга VI на DCFR одредбите за неодговорност на овие лица не се применуваат во случај кога оштетената особа не може да добие надомест од друго лице и кога обврската за надомест би била правична со оглед на имотната состојба на странките и другите околности на случајот.

Во српското облигационо право се применува Законот за облигациони односи.³⁰ Овој закон донесен уште во рамки на правниот систем на СФРЈ во 1978, и се применувал како домашно право во сите републики на поранешната СФРЈ што претставувало доказ за квалитетот и вредноста на трудот на професорот Михаило Константиновиќ, а и на белградската и српската правна школа воопшто. На овој закон свое влијание имал и принципот на правичност, што допринело современото право да направи модификација на многу од класичните правила и во корист на оштетениот како жртва на деликтни дејствија да предвиди одговорност по основ на правичност. Така во член 169 од овој Закон за облигациони односи се вели: "*Во случај на штета причинета од лице кое за истата не е одговорно, а надомест не може да се добие од лицето кое било должно да води надзор над него, судот може, кога тоа го бара правичноста, на посебно со оглед на материјалната состојба на штетникот и оштетениот, да го осуди штетникот на надомест на штета, потполно или делумно. Ако штетата ја причинил малолетник способен за расудување кој не е во состојба да ја надомести, судот може, во случај кога тоа го бара правичноста, а посебно со оглед на материјалната состојба на родителите и оштетениот, да ги обврзе родителите да ја надоместат штетата, потполно или делумна, иако не се виновни за истата.*" На овој начин законот ја воведува одговорноста врз основа на правичност во еден конкретен случај, под услови определени со законот.³¹ Иако во овој закон

²⁸Codice civile, 1942 (aggiornato al marzo 2000).

²⁹Повеќе за одговорноста во италијанското право кај Franzoni, M.: L'illecito, Trattato della responsabilità civile, Giuffrè Editore, Milano, 2004.

³⁰Закон о облигационим односима, Службени лист СФРЈ, бр. 29/78, 39/85 и 57/89 и Службени лист СРЈ, бр. 31/93.

³¹ Важечката одредба во македонското право претставува целосна рецепција на овој член од законот што се применуваше во СФРЈ.

правичноста се споменува и на други места во рамки на одредбите кои ја уредуваат одговорноста за штета, сепак тука би напоменале дека тие не се од интерес за нашето истражување поради тоа што се однесуваат на правичноста како принцип врз основа на кој се решаваат одредени прашања поврзани со одговорноста за причинета штета,³² а не на правичноста како правен основ на одговорноста.

Овој закон се применувал и во Хрватска сè до донесувањето на новиот хрватски Закон за облигациони односи. За разлика од претходниот закон кој изрично во насловот на цитираниот член 169 зборува за основ на одговорност, во новиот хрватски закон, иако овој член е незначајно изменет и преточен во член 1060, сепак се чини дека законодавецот се приклонил кан сфаќањата дека правичноста не претставува основ на одговорност со промена на насловот на овој член. Така новиот член 1060 од хрватскиот Закон за облигациони односи носи наслов "zahtjev pravičnosti" или барање за правичност. Па така во хрватската правна доктрина се среќаваат и мислења дека: "*Правичноста не е и не може да биде основ на нечија одговорност, туку само причина за неприменување на правилата за одговорност и тоа во ситуации исклучиво пропишани со закон и при исполнетост на одредени претпоставки. Затоа барањето за правичност не е посебен вид на одговорност, туку законски предвидена можност судот во одредени случаи, заради заштита на интересите на оштетениот, да не ги примени правилата за одговорност и да донесе одлука со која ќе го обврзи штетникот на надомест, иако не е деликтно способен, па поради тоа не е ни одговорен.*"

Резиме

Како што видовме од горе изложеното, македонското прако како и најголем дел од денешните права ја познаваат *одговорноста на родителите* за работите кои ги чинат нивните малолетни или деловно неспособни деца. Исто така можеме да заклучиме дека овој современ облик на објективна „одговорност за друг“ почива врз сосема други принципи за разлика од ноксалната. Имено, таа се темели на претпоставката дека родителите [таткото и мајката] недоволно добро го чувале своето дете, па затоа тие се виновни за штетата до која дошло, или нивната вина се состои во начинот на воспитување на децата, или во случајот кога децата се неспособни за расудување одговорноста се заснова на самиот однос родител – дете. А тука е и одговорноста на родителите без оглед на вина во случаите кога се работи за деца до 7 годишна возраст, каде одговорноста произлегува од самиот однос родител - дете и целосно е во интерес на оштетениот, односно обезбедува правно канализирање на одговорноста за причинетата штета во сферата на родителите со цел да се обезбеди надомест на штетата за оштетениот. Додека, пак, во римското право ноксалната одговорност не почиваше на ваква презумпција, туку на вината и на личната одговорност на деликвентот! Затоа и ноксалната тужба не беше усмерувана кон тоа да *pater familias* ја надокнади штетата, туку првенствено кон тоа да го предаде/издаде деликвентот на оштетениот. Од овие причини ноксалната тужба не се покренуваше против таткото на семејството т.е. господарот под чијашто власт бил деликвентот во моментот на извршување на деликтот, туку против оној *pater familiast.e. dominus* кај којшто сега, во моментот на утужувањето, се наоѓаше сторителот.

Видовме и дека во модерните правни системи како основ за одговорноста на родителите за штетните дејствија на нивните малолетни деца или деца попречени во својот развој е справедливоста. Справедливоста како основ на одговорност ја среќаваме како дополнителен т.е. корективен основ на одговорност. Од друга страна, примената на правичноста/справедливоста како основ на одговорност законот ја врзува за точно определени ситуации, под услови точно определени со законот. Поточно, да се зборува за одговорност на основ на правичност значи да се зборува за одговорност во случаи кога штетата е причинета од точно определена категорија на лица – лица кои се деликтно неспособни поради својата возраст или порадитрајна (во одредени случаи и преодна) неспособност за расудување. На овој начин, секое засновање на одговорност на основ на правичност значи отстапување од општите правила за одговорност за причинета штета бидејќи согласно одговорноста на основ на правичност секогаш се повикува на одговорност лице кое според општите правила не е

³²Како на пример како критериум при одредување на висината на надоместот на нематеријална штета(чл. 201 и чл. 202 од ЗОО), или како во чл. 178 каде правичноста е критериум за одредување на еднакви износи за надомест на штета во случај на судар на моторни возила во движење, каде не постои вина на страната на возачите.

одговорно за надомест на причинетата штета. Уште еден аспект на ограниченото подрачје на примена на овој основ на одговорност е тоа што примената е оставена на диспозиција на судијата, кој во секој конкретен случај одлучува дали ќе обврзе едно лице на одговорност на основ на правичност или не, секако раководејќи се од критериумите поставени во законските одредби. Она што го покажа анализата на законодавството и судската пракса е дека најголемо значење при одлучување за постоење на одговорност на основ на правичност има имотната состојба на оштетениот и штетникот (фактичкиот и правниот штетник), а како што покажува судската пракса на еден дел од европските правни системи, тука е и околноста дали постои осигурувањето на штетникот или не, кое од страна на судската пракса е дефинирано како околноста од која зависи самото одлучување дали постои одговорност на основ на правичност, како и одлучувањето за висината на надоместот на штета.

Семејството отсекогаш претставувало основна клетка на општеството. Тоа претставува примарна општествена група за која е карактеристично менување на облиците и функциите во зависност од општите социјални законитости и од развитокот на општеството. Односите помеѓу членовите во едно семејство се рефлектираат и во рамки на институтот граѓанско правно одговорност за причинета штета и на овој терен се регулирани и како посебни правни односи кои претставуваат израз на она што во денешното општество претставува семејството и односите помеѓу родителите и нивните деца. На денешниот степен од развојот на општеството постои значителна разлика по однос на овие прашања во споредба со римското општество. Како што ноксалната одговорност ја рефлектирала римската концепција за значењето на семејството и односот на *pater familias* со останатите членови на неговото семејство, така денес концептот на одговорност за друг ги рефлектира сите измени што семејството и семејните односи ги претрпеле низ вековите и значењето што го имаат денес.

На крајот можеме да заклучиме дека ноксалната одговорност и одговорноста за друг се два института кои му припаѓаат пред сè на своето време и во таа смисла не можеме ниту буквално да ги споредуваме, ниту потполно да ги изедначуваме. Од друга страна, суштествената сличност која постои меѓу нив е крајната цел на нивното постоење која е иста и се состои во тоа да се надомести штетата што на трети лица им била причинета од страна на член на семејството.

Користена литература и закони

- [1] Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch iz 1811.,стапен во сила на 1.1.1812.
- [2] Bürgerliche Gesetzbuch, 1896 (new version by promulgation of 2 January 2002 I 42, 2909; 2003, 738; last amended by Article 2 (16) of the statute of 19 February 2007 I 122).
- [3] Codice civile, 1942 (aggiornato al marzo 2000).
- [4] Dragomir Stojčević, *Rimsko obligaciono pravo*, Beograd, ZIU NRS, 13.
- [5] Franzoni, M.: *L'illecito*, Trattato della responsabilità civile, Giuffrè Editore, Milano, 2004.
- [6] M. B. Puvača: *Zahtjev pravičnosti kao temelj obveze naknade štete bez odgovornosti*, Zbornik na Pravni fakultet Rijeka (1991) v. 31, br. 2, 2010.
- [7] Milena Polojac, *Praktikum za Rimsko pravo – Tekstovi i slučajevi rimskih pravnika iz obligacionog prava*, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i JP “Službeni glasnik”, 2009
- [8] Reinhard Zimmerman, *The Law of Obligations – Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Cape Town, Wetton, Johannesburg, Juta & Co Ltd., 1992, 916–917.
- [9] Spier, J. (ed.), *Unification of Tort Law: Liability for Damage Caused by Others*, 2003., Kluwer Law International, str. 12., i str.14.

- [10] Swiss code of obligations (SCO), march 30, 1911.
- [11] Бери Николас, *Вовед во Римско право*, Скопје, Просветно дело, 2009, 222.
- [12] Закон о облигационим односима, Службени лист СФРЈ, бр. 29/78, 39/85 и 57/89 и Службени лист СРЈ, бр. 31/93.
- [13] Закон за облигациони односи, Службен весник на Р.Македонија бр.18 / 01, 4/02, 84/08, 81/09);
- [14] Мирјана Поленак - Аќимовска и Владо Бучковски, *Избор на текстови од римското право*, Скопје, Правен факултет „Јустинијан Први“, 2000, 103–104.
- [15] Пухан и Поленак-Аќимовска, *Римско право* (III изд.).